DESPRE UN COMPLEX INEDIT DESCOPERIT LA ALBA IULIA-*LUMEA NOUĂ* (JUD. ALBA)

Marius-Mihai CIUTĂ*

Introducere

În numărul anterior al revistei *Terra Sebus* publicam două piese aparţinând unei categorii *speciale* a plasticii zoomorfe vinčiene, una dintre ele fiind descoperită în situl arheologic de la Alba Iulia-*Lumea Nouă*[1]. Prezentam cu acea ocazie şi diferite puncte de vedere cu privire la semnificaţia acestor piese aparţinând categoriei generale a plasticii, destul de rar semnalate în literatura de specialitate. Remarcându-se prin poziţia avantajoasă în cadrul văii Mureşului mijlociu, situl de la Alba Iulia-*Lumea Nouă* este binecunoscut în bibliografia de specialitate mai veche sau mai recentă[2], mai puţin însă prin depunerile arheologice aparţinând culturii Vinča, respectiv fazelor timpurii ale acesteia. Cercetările sistematice din anii 1995-1996 au fost cele care au prilejuit, printre altele, şi descoperirea complexului, respectiv a artefactelor ce fac obiectul articolului de faţă.

Cercetarea sistematică din anul 1995 din situl de la Alba Iulia-*Lumea Nouă* a avut caracterul unui demers prospectiv[3], secţiunile de control şi informare stratigrafică efectuate la acel moment având intenţia de a cunoaşte caracteristicile stratului de depuneri arheologice din acest sector (grosimea depunerilor, caracterul lor, extinderea spaţială, apartenenţa cultural-cronologică a locuirilor relevate arheologic, identificarea vechilor unităţi de cercetare din anii '40 ai secolului trecut etc.).

Piesele prezentate în paginile ce urmează au fost descoperite în situl arheologic de la Alba Iulia-*Lumea Nouă*, într-un complex adâncit de tip

* Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu; e-mail: mariusciuta@yahoo.com.

1 Ciută, Ciută 2011, p. 9-23.

2 Vezi în acest sens Berciu, Berciu 1949; RepAlba 1995, p. 29; Aldea, Ciută *et alii* 1996; Paul *et alii* 2003; Ciută 1998; Gligor 2010; Ciută, Ciută 2011.

3 Responsabilii ştiinţifici ai şantierului au fost I. Paul şi I. Al. Aldea, responsabilul cu realizarea efectivă a săpăturilor fiind M.-M. Ciută. Cercetarea a fost efectuată în lunile septembrie-octombrie 1995, la săpături participând studenţi ai Universităţii „1 Decembrie 1918" Alba Iulia: Daniel Costin Ţuţuianu, Mihai Căstăian, Adriana Badea, Anamaria Caloian, Mihai Petriş, Cosmin Popa-Gorjanu, Mihai Gligor ş.a. (Aldea, Ciută *et alii* 1996, p. 5-6).

bordei, relevat în secţiunea SI/1995, executată la extremitatea nord-vestică a *sectorului B*, la cca. 50 de metri spre sud de colţul de sud-vest al fermei Arhiepiscopiei Romano-Catolice[4], în apropierea drumului de acces spre aceasta[5] (la 10 metri spre est), la vest de zona în care au fost efectuate cercetările din anii 1944-1947[6] (**fig. 1**). Cercetările anterioare (dar şi ulterioare) au relevat faptul că locuirea de aici aparţine culturii Vinča, fazei A3-B1, cu posibilitatea ca unele elemente să poată pleda chiar pentru încadrarea mai timpurie a locuirii din acest sector, doar către finalul fazei Vinča A.

Secţiunea I/1995 a fost orientată est-vest, paralel cu gardul sudic al fermei Arhiepiscopiei Romano-Catolice, având dimensiunile de 10 x 2 m. Complexul aflat în atenţie, B1/1995, s-a conturat la adâncimea de 40-45 cm, cotă medie la care a apărut, pe întreaga suprafaţă a secţiunii, sterilul arheologic de culoare galbenă, compus din sol loessoid, specific arealului văii Mureşului mijlociu, şi s-a adâncit până la maxim 1,80 m (**fig. 2**). Conturarea sa la o adâncime relativ mică, într-un sector utilizat exclusiv pentru lucrări agricole, de cel puţin 150-200 de ani[7], confirmă faptul că secţiunea a fost practicată într-o zonă periferică a locuirii vinčiene, lucru susţinut chiar de simpla comparaţie cu situaţia stratigrafică relevată în S II/1995, situată la jumătatea distanţei dintre S I/1995 şi marginea estică a terasei (spre căminele studenţeşti şi Sala de sport a universităţii), unde grosimea depunerilor aparţinând exclusiv locuirii vinčiene timpurii atinge şi chiar depăşeşte grosimea de 2 metri!

[4] Arealul fermei a fost abordat prin cercetări preventive (de descărcare de sarcină arheologică) în campania 2002 (Paul *et alii* 2003). Acest sector, A, a relevat cu predilecţie depuneri eneolitice.

[5] La acest moment întregul areal a intrat în intravilanul oraşului; artera care asigură accesul spre ferma Arhiepiscopiei Romano-Catolice, dinspre b-dul Republicii, se numeşte str. Bayonne (fosta Alcala de Henares) şi porneşte din apropierea Bazinului Olimpic al municipiului.

[6] Berciu, Berciu 1949, p. 1-3.

[7] Terenul aparţine Arhiepiscopiei Romano-Catolice, de la administratorul căreia am aflat că aici s-a practicat întotdeauna agricultura. Harta iosefină (1769-1773) şi datele din articolul fraţilor Berciu confirmă faptul că în această zonă se aflau terenuri agricole în apropierea unei mori (cel mai probabil aparţinând Episcopiei Romano-Catolice) aflate pe un braţ secundar (vestic) al Ampoiului, care trecea prin Miceşti şi curgea spre Alba Iulia, prin actualul cartier *Orizont* şi apoi Lumea Nouă (Ampoi III).

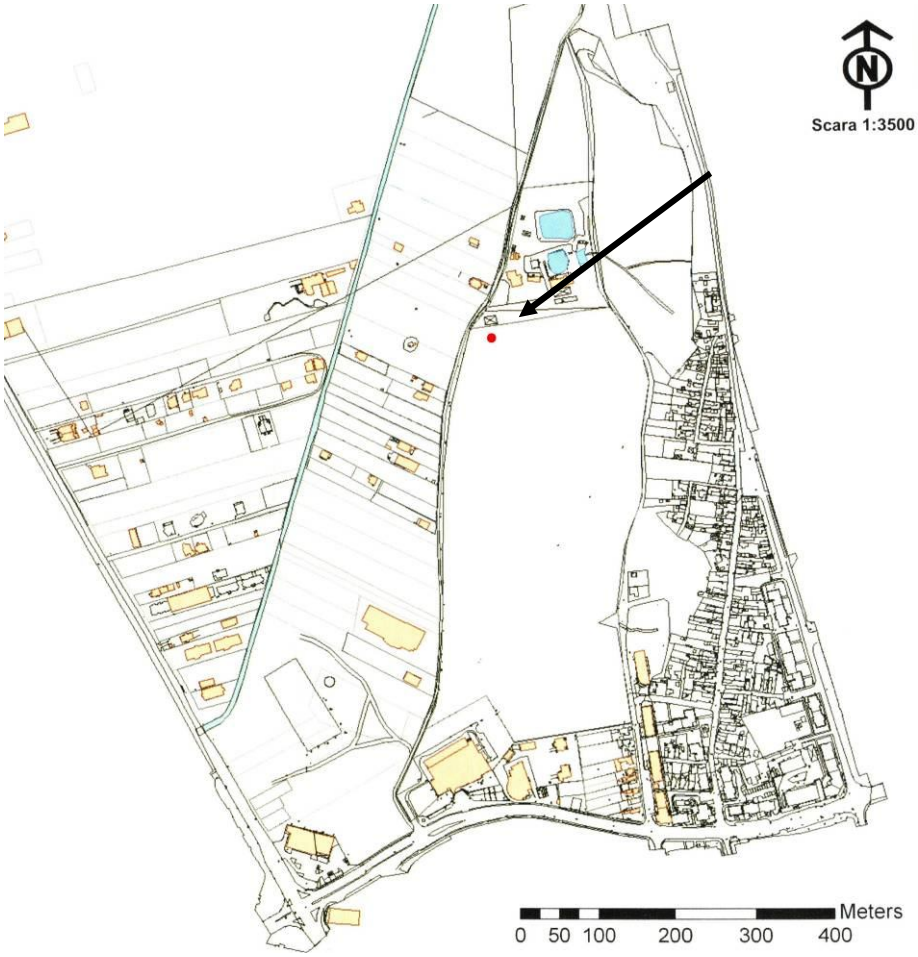

Fig. 1. Ridicarea topografică a sitului arheologic de la Alba Iulia, cu indicarea amplasamentului secţunii I din sectorul B (●)

Bordeiul a fost relevat în zona centrală a secţiunii (**fig. 2-3**), având o formă neregulată în plan, relativ ovoidală, conferită probabil de *compartimentele* diferite ale acestuia. Compartimentele au fost sugerate atât prin marginile neregulate ale complexului, cât şi prin adâncimile diferite rezultate la golire, cotele diferite conturând, fiecare în parte, alveolări distincte (**fig. 2-3**). Complexul nu a fost surprins integral pe lăţimea secţiunii, extremităţile sale, nordică şi sudică, fiind surprinse, parţial, şi continuându-se după profilele stratigrafice ale bordeiului (**fig. 2-3**). Bordeiul, orientat pe direcţia sud-est - nord-vest, atinge lungimea maximă pe suprafaţa secţiunii de cca. 2,2 m, pe profilul de sud atingând 2 m, în vreme

ce pe profilul nordic atinge doar 1 m (**fig. 2-3**). Cel mai probabil, bordeiul avea dimensiunile de cca. 2,8 x 2 m cu o adâncime medie de 1,5 m. Aspectul morfologic general, dar şi dispunerea alveolărilor interioare, pledează pentru existenţa intrării în locuinţă undeva către extremitatea de nord-vest.

În imediata apropiere a bordeiului, spre vest, a fost relevată o altă groapă de mai mici dimensiuni, dar cu adâncime aproximativ egală (G1/1995). Este posibil să fie vorba de o anexă a aceluiaşi bordei, în acest sens pledând distanţa foarte redusă pe profil dintre cele două contexte (10-20 cm), sau de un alt complex adâncit (de locuire?); în acest caz este vorba deo locuire ulterioară, deoarece este exclusă o apropiere atât de mare între cele două complexe (**fig. 2**).

Spre est, la cca. 1,5 m, a fost conturat un alt complex (G2/1995), adâncit, de foarte mari dimensiuni, cu o suprafaţă ce depăşea pe toate cele trei laturi lățimea unității de cercetare şi care, prin forma şi caracteristicile depunerilor, a fost interpretat ca fiind o groapă pentru lut, ipoteză ce vine şi ea în sprijinul ideii că bordeiul aflat în atenţia noastră se află într-o zonă periferică a locuirii vinčiene, în care apar şi aceste gropi de lut (**fig. 2**).

Fig. 2. Vedere dinspre vest a secţiunii I/1995, cu Bordeiul 1, descoperit în zona centrală

La golire, bordeiul a prezentat caracteristicile specifice acestor complexe de locuire, respectiv material ceramic fragmentar, resturi

faunistice, material litic, chirpici ars, cenuşă, lemn carbonizat etc[8]. La cca. 10-15 cm deasupra fundului bordeiului, a fost evidenţiat un strat consistent compus din cenuşă, resturi de lemn carbonizat şi fragmente de chirpici ars, toate acestea trădând faptul că sfârşitul utilizării acestui complex de locuit a fost, cel mai probabil, urmarea unei incendieri, prilej cu care inventarul, sau cel puţin o parte a inventarului aferent, a fost acoperit de pereţii şi acoperişul distruse de foc. Lentila de arsură este vizibilă atât pe profilul de sud, cât şi pe cel de nord (**fig. 3**).

Fig. 3. Profilul sudic al bordeiului B1/1995

Descrierea materialelor

O serie de piese descoperite în bordei, unele cu un caracter special, au atras atenţia asupra morfologiei, caracteristicilor fizice, respectiv asupra funcţionalităţii lor, ridicând unele semne de întrebare asupra caracterului întregului complex. În general, materialul arheologic este destul de sărac, fiind de remarcat ceramica decorată cu benzi incizat-punctate, picioare de cupe şi specia *blacktopped*.

Vom începe descrierea acestor artefacte prin prezentarea unei piese cu valenţe exclusiv estetice, o *protomă prosopomorfă* aparţinând categoriei plasticii cum am încadrat-o noi terminologic, în cele ce urmează fiind evidentă

[8] În eventualitatea în care autorul acestui studiu va avea acces la aceste materiale, aflate în depozitele Universităţii din Alba Iulia, publicarea lor integrală va fi posibilă.

motivaţia aceastei interpretări. Piesa a fost descoperită în zona centrală a bordeiului, sub lentila de arsură, neprezentând urme de rupere recentă ci doar deteriorări din vechime, prilejuite, cel mai probabil, chiar de incendiul care a pus capăt existenţei acestei locuinţe. Este o reprezentare plastică, din ceramică de bună calitate, cu un slip cu aspect făinos de culoare maroniu-cenuşie, redând, într-o manieră destul de realistă, un cap uman. Piesa este fragmentară, lipsindu-i partea inferioară şi cea din spate, dimensiunile păstrate fiind de 7 x 6,5 cm (**fig. 4-5**).

Creştetul personajului este amplu, poate chiar uşor exagerat în dimensiune, cu o frunte dreaptă, fără elemente care să reprezinte părul. Sprâncenele sunt reprezentate sub forma a două semicercuri arcuite, profilate elegant, simetric, care se întâlnesc la rădăcina nasului. Nasul, parţial distrus din vechime, este redat realist, fiind reprezentate inclusiv cele două fose nazale, prin două perforaţii (canale) verticale. Ochii sunt reprezentaţi sub forma unor alveolări alungite orizontal obţinute prin impresiune, plasate sub sprâncene, fiecare având figurat inclusiv irisul şi pupila sub forma unei adâncituri rotunde, prin care s-a obţinut un efect estetic deosebit. Piesa este ruptă de sub nas, lipsind alte detalii frontale. Urechea dreaptă este redată printr-o proeminenţă laterală, perforată orizontal. Urechea stângă a fost ruptă din vechime, păstrându-se doar baza ei, cu urma perforaţiei, similar cu urechea dreaptă (**fig. 4-5**).

În profunzime, piesei îi lipseşte volumul firesc, văzută din lateral ea apărând mai mult ca un disc cu o grosime de cca. 1,5-2 cm; pe spatele piesei, în zona centrală, se vede în spărtură, miezul de culoare neagră, dovedind faptul că aceasta a fost ruptă de elementul de care era ataşată (perete, buză de vas?). Pe creştetul piesei, spre spate, pe partea dreaptă, apar trei incizii paralele, transversale, vizibile doar de sus şi parţial din spate (**fig. 5b**); e puţin probabil ca acestea să reprezinte o coafură sau elemente decorativ-ornamentale, fiind mai degrabă cu rol funcţional, legate de modul de ataşare a piesei. Probabil că astfel de incizii erau prezente şi în zona centrală şi cea stângă, însă nu sunt vizibile datorită rupturii. Pe alocuri, piesa este acoperită de depuneri minerale specifice.

Interiorul piesei, vizibil în ruptură, de culoare neagră, dovedeşte existenţa unui degresant predominant din nisip, din care nu lipseşte însă elementul organic, arderea fiind majoritar reducătoare. Factura ceramicii este una destul de bună, slipul de culoare maronie fiind însă destul de friabil.

Fig. 4. Reprezentarea (protoma) antropomorfă din ceramică. Vedere din faţă. Aspect cu artefactul imediat după descoperire, se observă depunerile de carbonat de calciu

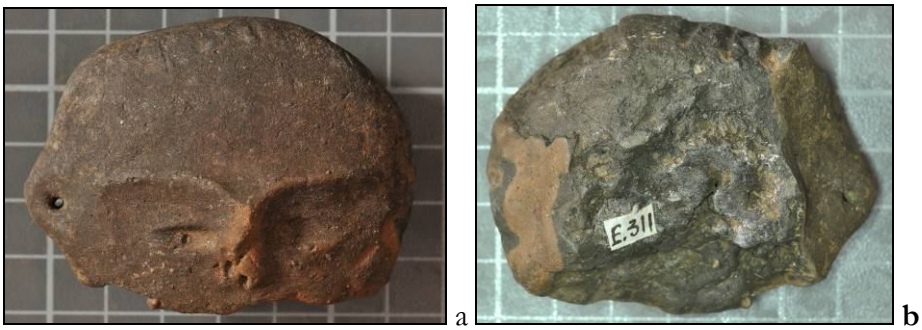

a **b**

Fig. 5. Vedere din faţă (a) şi din spate (b) a reprezentării antropomorfe, după curăţirea de depuneri

Suntem siguri de faptul că putem fi în asentimentul specialiştilor atunci când afirmăm că în cazul acestei protome antropomorfe avem de a face cu o piesă cu certe valenţe estetice. Este un artefact spectaculos, cu deosebite calităţi artistice, dovedind experienţă (tradiţie) din partea artizanului-artist care l-a creat. Pledăm pentru încadrarea acestei piese în categoria *protomelor plastice* şi nu în cea a statuetelor sau figurinelor, argumentul decisiv fiind elementele prezente pe spatele piesei şi lipsa profunzimii (volumului) care ar fi fost de aşteptat în cazul unei potenţiale *statuete* ale cărei trăsături prosopomorfe au fost redate într-o manieră atât de realistă.

Vasul ceramic

Un artefact deosebit prin calităţile estetice, dar şi prin contextul de descoperire este reprezentat de un vas ceramic de dimensiuni relativ mici (înălţimea de 10 cm, diametrul de 13 cm, diametrul fundului de 5 cm, iar al buzei de 10 cm), având o formă aproape sferică (**fig. 6**). Aparţinând speciei ceramice extrem de fine, datorită lustruirii deosebit de atente a pereţilor destul de subţiri, care îi conferă aspectul porţelanului, dar şi categoriei *black-topped*, prin alternanţa de culori negru şi brun-cenuşiu, ce trădează o ardere mixtă, complexă, superioară, factura ceramicii fiind, în fine, una excelentă. Forma vasului dovedeşte o atenţie specială acordată realizării acestuia, dovedind o simetrie impecabilă, dovadă a experienţei deosebite a olarului.

Ceea ce atrage în mod special atenţia asupra vasului, dincolo de aspectul estetic, este maniera în care acesta a fost descoperit, practic „rupt" în două, în plan vertical, în părţi aproape identice, cele două jumătăţi fiind găsite pe fundul a două alveolări diferite ale bordeiului, situate diametral opus, la o distanţă de aproape 2 metri între ele. Această situaţie neobişnuită poate da naştere unor interpretări diverse privind *intenţia* ruperii, funcţionalitatea artefactului, a complexului, ori a modul de abandonare.

Altarul zoomorf

O altă piesă descoperită fragmentar, tot în zona centrală a bordeiului, s-a dovedit a fi, după restaurarea din laborator[9], un altar din ceramică, de dimensiuni relativ mari (lungimea maximă 22 cm, lăţimea maximă 14 cm, înălţimea 18 cm), compus dintr-un recipient propriu-zis, de formă dreptunghiulară la bază, cu colţurile foarte rotunjite, care în partea superioară tinde să se închidă şi să devină rotund, decorat în tehnica inciziilor, având patru picioare masive ce pornesc din colţuri şi o protomă (toartă?) pe una din laturile scurte (**fig. 7**). La o analiză mai atentă se observă că latura cu protoma este mai scurtă (12 cm), în vreme ce latura opusă, considerată de noi a fi cea frontală, incompletă, este mai lată (14-15 cm).

Artefactul este realizat din ceramică de foarte bună calitate, bine lustruită, şi a fost modelat din bucăţi care s-au spart urmând *linia de îmbinare* (lucru sesizat de restaurator la lipirea vasului) (**fig. 7**).

[9] Altarul a fost descoperit incomplet, spart în opt fragmente, operaţiunea complexă de restaurare, completare şi conservare a acestuia făcând obiectul unei lucrări de absolvire în anul 1999, susţinută sub coordonarea autorului studiului de faţă, de către studenta Carmen Ignat, la finalizarea cursurilor specializării Muzeologie Conservare-Restaurare din cadrul Facultăţii de Istorie.

Fig. 6. Vasul ceramic, restaurat, descoperit în bordeiul B1/1995. Vedere de jos (a), vedere laterală (b)

Fig. 7. Altarul zoomorf descoperit în B1/1995

Este o piesă inedită, rarisimă am putea spune, care, prin analogie cu altele similare din spaţiile vestice (Câmpia Tisei şi Banatul) poate furniza ipoteze interesante cu privire la unele sincronisme între aceste arii culturale. Aspectul general al obiectului este acela al unui vas (recipient) de formă ovală la nivelul buzei şi patrulater la bază (fiind mai degrabă un trapez cu lungimile egale, cu o bază mare considerată de noi a fi faţa, şi cu o bază mică, unde apare şi protoma de mici dimensiuni, trilobată, care aduce oarecum cu coada unei broaşte ţestoase sau cu a unui animal de apă - **fig. 9**). Din fiecare colţ inferior al vasului porneşte, uşor oblic spre exterior, câte un picior masiv, modelat rudimentar, fără elemente anatomice vizibile. Doar un singur picior se păstrează în proporţie de peste 90%, cel din stânga faţă, astfel că celelalte trei au fost reconstituite, urmând acelaşi tipar ca al celui aproape întreg. Din nefericire, mare parte din peretele frontal lipseşte, astfel că nu putem şti dacă acesta purta, la rândul său o protomă de tip zoomorf (firească dealtfel, dacă acceptăm faptul că protoma de pe latura mică, a spatelui, poate fi interpretată ca fiind o coadă a unui animal) (**fig. 8b**, **9**). Toate aceste elemente morfologice ne determină să considerăm că avem de a face cu un altar zoomorf.

Ceramica este bine arsă, lustruită, lucrată dintr-o pastă bine omogenizată, de culoare brun-cenuşie cu flecuri de nuanţă închisă, produse probabil cu ocazia incendiului. Cea mai bine păstrată parte a vasului este tocmai zona sa inferioară (*burta* animalului), care probabil şi datorită poziţiei

avute, a păstrat mai bine culoarea originală brun-roşcată şi aspectul foarte bine lustruit (**fig. 10**).

Artefactul se păstrează în proporţie de cca. 75%, aspectul său general sugerând un corp stilizat de animal care duce în spate un vas ceramic. Pe toate cele trei feţe păstrate ale recipientului sunt realizate incizii (de aspectul unor pliseuri fine) paralele, la distanţă de cca. 3-4 cm unele de altele, dispuse în mod oblic pornind din zona centrală superioară şi evoluând către cele patru picioare, liniile marginale continuându-se în jos pe picioare, unde se întâlnesc formând un „V" (**fig. 7-10**). În partea superioară, de unde pornesc aceste incizii apar, în unele cazuri, puncte, fără a fi o regulă însă (**fig. 7**). Incizile în sine, prin modul de dispunere, accentuează, la rândul lor, ideea unei reprezentări zoomorfe.

Fig. 8. Altarul zoomorf. Vedere din lateral dreapta (a) şi lateral stânga (b-c)

Fig. 9. Altarul zoomorf. Detaliu cu partea din spate şi detaliul zoomorf (coada?)

Fig. 10. Altarul zoomorf. Vedere din partea inferioară

Văzut de jos, se poate observa cum marginile bazei vasului, de formă trapezoidală, sunt uşor lăsate, profilate, cel mai probabil pentru a accentua forma generală a acestuia, dar şi ca urmare a lipirii pereţilor pe baza orizontală (**fig. 10**), aspect vizibil pe liniile de rupere ale altarului, înainte de restaurare. Dimensiunea recipientului, similară cu cea a unei străchini obişnuite, poate sugera faptul că în interiorul lui se puteau păstra alimente (altar grânar?) sau, mai probabil, lichide, dacă avem în vedere faptul că vasul are caracteristicile unui animal de apă (broască ţestoasă?).

Deşi acest lucru este dificil de dovedit, considerăm că pe partea frontală ar fi putut exista o protomă cu o reprezentare zoomorfă (deşi nu este pe deplin exclusă posibilitatea ataşării tocmai a piesei prosopomorfe descrise la începutul articolului, în această situaţie fiind în faţa unei simbioze, prin alăturarea atributelor umane cu cele animaliere în cadrul aceluiaşi vas, situaţie sesizată anterior în unele situri neolitice din arealul balcanic[10]).

Lama de silex

În inventarul relativ sărac al bordeiului a fost descoperită şi o lamă de silex, întreagă, de mari dimensiuni (7 cm lungime, 1,5 cm lăţime) cu secţiunea trapezoidală şi cu frecvente retuşe pe ambele muchii tăioase (**fig. 11**). Este un silex de foarte bună calitate, originar cel mai probabil, din arealul Munţilor Metaliferi, de culoarea mierii cu porţiuni mai închise şi pete albe. Aspectul cromatic îl poate încadra în aşa-numita categorie a „silexului bănăţean". În cazul acestui artefact avem de a face cu o piesă laborios concepută, fiind un artefact spectaculos, cu certe calităţi funcţionale (şi estetice!), dovedind experienţă din partea artizanului. Piesa nu pare să fi fost lovită, însă poartă semnele utilizării.

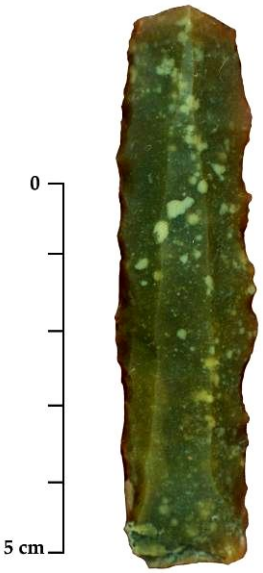

Fig. 11. Lamă de silex descoperită în B1/1995

[10] Lazarovici 1970; Lazarovici *et alii* 2001; Gimbutas 1973; Vlassa 1967; Vlassa 1976; Paul 1992.

Concluzii

Prin poziţionarea în cadrul arealului locuit de comunităţile vinčiene timpurii de la *Lumea Nouă*, prin inventar şi caracteristicile morfologice, bordeiul B1/1995 pare să fie un spaţiu destinat locuirii, dar care conţine şi elemente care îl particularizează ca fiind un complex cu anumite valenţe speciale, cu posibile semnificaţii privind spiritualitatea celor care l-au utilizat.

Cele mai apropiate analogii ale materialelor descoperite în cadrul locuinţei aparţinând fazei timpurii Vinča de la Alba-Iulia-*Lumea Nouă* se regăsesc în cadrul aşezărilor Vinča timpurii din Transilvania[11], Banat[12], dar şi în cadrul depunerilor din staţiunea eponimă de la Vinča[13], în Serbia. Păstrarea şi perpetuarea morfologiilor arhetipale este un fenomen firesc dacă ţinem seama de originea aspectului transilvănean al culturii Vinča[14]. Totuşi, nu putem să nu remarcăm faptul că în cazul pieselor de la *Lumea Nouă* înregistrăm o serie de elemente caracteristice care o individualizează şi care ridică o serie de întrebări cu implicaţii cultural-cronologice, privitoare la geneza acestor forme de manifestare culturală din valea Mureşului.

De remarcat maniera asemănătoare de redare a unor elemente ale feţei umane cu protoma descoperită în acelaşi sit în cercetările din anii '40 ai secolului trecut[15]. Modul de redare realist al arcadelor şi sprâncenelor (?), respectiv a nasului, este asemănător cu „fragmentul de vas cu figura umană"[16], în acest din urmă caz fiind vorba, după părerea noastră, de un fragment de capac prosopomorf[17].

Spre deosebire de situl de la Limba, unde cercetările au fost efectuate pe un areal mai mare, plastica de la Alba Iulia-*Lumea Nouă* nu este atât de numeroasă[18].

Un aspect inedit ar fi prezenţa evidentă a unor elemente ce fac trimitere către manifestările lumii liniare din arealul vestic al Câmpiei Tisei, respectiv cele aparţinând fazelor timpurii A_2-A_3 şi B din evoluţia culturii Vinča.

---

[11] Ciută 2010; Ciută, Florescu 2010. Similitudinile plasticii antropomorfe le regăsim în special în cazul redării feţei umane de pe capacele de vase prosopomorfe.

[12] Lazarovici 1977; Lazarovici 1979, p. 85-107.

[13] Vasić 1936.

[14] Luca 1999; Luca *et alii* 2000b.

[15] Berciu, Berciu 1949, pl. I, fig. 3/9.

[16] Piesa nu beneficiază, din păcate, de desenul din profil (Berciu, Berciu 1949).

[17] În aceeaşi manieră, piesa de la fig. 3/9 din articolul fraţilor Berciu, este tot un capac de vas.

[18] Ciută 2010; Ciută, Florescu 2010. Ca participant la săpăturile din 1995-1996 şi apoi la săpătura de salvare din 2001, pot să afirm că numărul pieselor de plastică vinčiană descoperite este destul de redus (maxim 4-5 piese).

Prezenţa acestora nu este un fapt inedit. Se cunosc deja sincronismele şi mixturile culturale dintre fazele timpurii ale lumii linear-ceramice vechi, cu fazele timpurii ale culturii Vinča şi chiar cu fazele târzii ale complexului cultural Starčevo-Criş[19]. De altfel, purtătorii acestei faze din nord-vestul Transilvaniei sunt cei care contribuie esenţial la naşterea fenomenului liniar ceramic[20] care se dezvoltă sub forma grupului Pişcolt[21], în nord-vestul României, momentul de geneză al fenomenului liniar ceramic fiind văzut la nivel de Vinca A_2-A_3[22]. Pe valea Mureşului, debutul liniar ceramicului este văzut la momentul aşezării de la Pănade-*Tăul Pănăzii*[23].

Analiza materialelor de la Pănade îi dau prilejul autorului să insiste asupra fenomenului liniarului timpuriu din Transilvania, una din concluzii fiind aceea că în Transilvania se constată existenţa unui curent cultural ce sintetizează valorile Starčevo-Criş cu cele vinčiene timpurii, la un moment cronologic Vinča A3-B1, un element definitoriu fiind ornamentul incizat. În fine, avansarea acestor elemente spre centrul şi sud-vestul Transilvaniei nu este văzută ca fiind, prin culoarul Mureşului, tocmai datorită intensităţii primului val vinčian timpuriu care se caracterizează în acest areal printr-o locuire extrem de intensă[24].

Faza A3-B1 a culturii Vinča în Transilvania se încadrează între 6350-6200 BP[25], la sfârşitul acesteia plasându-se faza a doua a locuirilor vinčiene de la Limba-*Bordane*[26] şi Limba-*Vărăria*[27], locuirea de la Tărtăria ce conţine complexul ritual cu tăbliţele şi nivelul IIb de la Miercurea Sibiului, cu locuinţe de suprafaţă[28].

La o privire generală a caracteristicilor morfologice ale pieselor prezentate, pot fi sesizate similarităţile acestora, în special în ceea ce priveşte acele al căror context de descoperire este destul de incert. O reprezentare plastică antropomorfă asemănătoare celei descrise mai sus putem găsi în colecţia Zsófia Torma[29], însă, din nefericire, aceasta nu are şi desenul din profil sau spate, pentru a fi posibilă interpretarea acesteia ca o protomă sau ca o statuetă. Similitudini sesizăm şi în cazul piesei din cadrul aceleiaşi

19 Cf. Luca *et alii* 2000b; Luca 2001, p. 123; Suciu 2009, p. 168 sqq.
20 Suciu 2009, p. 168 (apud Banffy 2006, p. 53).
21 *Ibidem*.
22 Suciu 2009, p. 168.
23 Luca *et alii* 2000a; Luca *et alii* 2000b; Luca 2001, p. 118-121; Suciu 2009, p. 168.
24 Luca 2001, p. 123.
25 Suciu 2009, p. 165.
26 Ciută 2009a; Ciută 2009b.
27 *Ibidem*.
28 Suciu 2009, p. 165.
29 Roska 1941, Taf. CXXXIX/14.

planşe publicate de M. Roska, de la poziţia 9[30], care pare a fi tot o protomă cu redarea realistă a feţei umane, însă în acest caz avem de a face cu redarea realistă inclusiv a coafurii.

În ceea ce priveşte altarul zoomorf, de remarcat sunt analogiile cu piese asemănătoare sau chiar similare din aceeaşi colecţie a Zsófiei Torma de la Turdaş[31]. Piciorul cu decor incizat îşi găseşte o bună analogie tot în aceeaşi colecţie[32]. Cu titlul de ipoteză de lucru, avansăm ideea conform căreia apariţia frecventă a reprezentării piciorului uman, sau cu atribute umanoide, în aşezările vinčiene şi, mai tîrziu, în cele ale culturii Turdaş (ca de exemplu la Tăualaş şi Turdaş), asociate cu lipsa părţii superioare ale unor presupuse statuete, poate fi explicată doar prin apartenenţa acestui tip de artefact tocmai la astfel de vase (altare) antropomorfe şi/sau zoomorfe. Pornind de la analiza acestui tip de picior abstractizat al vaselor (altarelor) din lumea vinčiană, nu putem să nu sesizăm tiparul arhetipal venit, cel mai probabil, din orizonturile lumii Starčevo, în ale cărei faze târzii (III-IV), apar frecvent astfel de piese. Un altar asemănător a fost descoperit la Valea Nandrului, în nivelul inferior, cu depuneri vinčiene[33].

Fiind binecunoscut caracterul eterogen[34] al colecţiei clujene, credem că este mult mai probabil ca piesele reprezentând altare zoomorfe sau protomele antropomorfe să provină mai degrabă din siturile vinčiene timpurii de pe valea Mureşului, din proximitatea Turdaşului şi a Orăştiei, însă nu excudem pe deplin posibilitatea ca acest arhetip plastic să fi dăinuit, de ce nu, şi în orizonturile cronologice ale culturii Turdaş.

Prezenţa în inventarul bordeiului a câtorva fragmente ceramice specifice lumii liniare, precum şi factura, decorul şi morfologia altarului zoomorf, pledează pentru existenţa unor sincronisme şi/sau convergenţe cultural-cronologice ale fazelor timpurii vinčiene cu această lume specifică spaţiilor vestice ale câmpiei Tisei şi arealului pannonic.

Sesizăm, în fine, o aproximativă analogie a plasticii antropomorfe şi mai ales zoomorfe[35], cu cea descoperită la Limba-Oarda de Jos[36]. Astfel

---

30 *Ibidem*, Taf. CXXXIX/9.

31 *Ibidem*, Taf. XCVII/2-4, 7, 9, 13-14, 16-18, 20; XCVIII/1, 3, 12; CIV/5; CXLIII/14.

32 *Ibidem*, Taf. XCIX/11.

33 *Ibidem*, Taf. CXLVII/9.

34 Chiar dacă în mod tradiţional colecţia este considerată a fi compusă din piese provenind din siturile de la Turdaş şi Valea Nandrului (*Peştera Nandru*), majoritatea specialiştilor acceptă faptul că este foarte posibil ca unele dintre ele să provină din alte situri din arealul Orăştiei.

35 Încă nepublicată, sau publicată doar parţial prin onagrul de la Limba (vezi Ciută, Ciută 2011).

36 Ciută, Florescu 2010; Ciută, Ciută 2011.

văzute, argumentele pledează pentru o contemporaneitate, cel puţin la nivelul Vinča A3-B1, a locuirii de la *Lumea Nouă* cu cele de la Limba-Oarda de Jos[37].

Sesizăm, de asemenea, similarităţi în ceea ce priveşte maniera (tradiţia) de modelare a pieselor de plastică antropomorfă. Amintim astfel idolii descoperiţi la Tărtăria în nivelul Vinča A (probabil B1), care prin tratarea suprafeţelor şi aspectul volumetric[38] aduc foarte mult piesa antropomorfă mai sus descrisă.

După cum enunţam şi în articolul nostru precedent[39] şi în cazul artefactelor ce fac obiectul prezentului studiu putem distinge elemente originare microasiatice ale vieţii spirituale[40], grefate pe un element indigen, original, care poate pleda, şi el, pentru un aspect nord-dunărean sau intracarpatic, specific, al culturii Vinča, încă din fazele sale timpurii.

Un aspect important este oferit, în opinia noastră, de modul în care a fost descoperit vasului ceramic, rupt în două şi depus intenţionat (?) în cele două extremităţi ale bordeiului. De asemenea, tot cu titlu de ipoteză de lucru nu excludem pe deplin posibilitatea ca protoma antropomorfă să fi aparţinut părţii frontale a altarului, situaţie în care, după cum menţionam anterior, ne aflăm în faţa unei posibile simbioze, respectiv a unui sincretism în cazul alăturării atributelor umane cu cele animaliere în cadrul aceluiaşi vas, situaţie sesizată şi la alte artefacte similare din spaţiul balcanic. În fine, funcţionalitatea acestor artefacte, chiar şi în condiţiile existenţei unor date cât se poate de clare ale contextului originar, poate fi acceptată, la modul generic, ca cea propusă de către autorii mai sus menţionaţi, respectiv aceea a unor elemente de practică religioasă, cultică. Totuşi, dimensiunea lor, care le recomandă a aparţine mai degrabă categoriei minore, nu sprijină întru totul aserţiunea unor piese de prestigiu cultice, sau a unor piese cu caracter special.

Indiferent de modul lor de interpretare[41], este cert că artefactele mai sus prezentate - precum şi complexul din care provin ele - reprezintă nişte piese speciale, cu destinaţie cel mai probabil cultică. Elementele de plastică dar şi cele de utilitate practică (cum este vasul ceramic şi lama de silex) care prin valenţele lor estetice şi contextul descoperirii fac ca piesele descoperite la *Lumea Nouă* să fie în măsură să aducă lămuriri asupra evoluţiei culturii

[37] Ciută 2000; Ciută 2004; Ciută 2005; Ciută 2009a; Ciută 2009b; Ciută 2010; Ciută, Florescu 2010; Ciută, Ciută 2011.
[38] Lazarovici *et alii* 2011, p. 122, fig. VI.19a-c.
[39] Ciută, Ciută 2011, p. 9-23.
[40] Gimbutas 1973; Vlassa 1967; Vlassa 1976; Luca 1990; Luca 2001; Lazarovici *et alii* 2011.
[41] Cu limitele inerente impuse de un demers de acest gen (Eliade 1991; Eliade 1994; Gimbutas 1973).

Vinča în această zonă. Studiul de faţă se doreşte a fi, alături de cel anterior invocat mai sus - ce tratează problema prezenţei reprezentărilor de onagrii în mediul vinčian timpuriu -, un demers ce intenţionăm a fi continuat, şi care să contribuie la cunoaşterea aspectelor de viaţă spirituală, şi nu numai, aparţinând comunităţilor umane ale fazelor timpurii ale culturii Vinča în Transilvania.

On a Novel Complex Discovered at Alba Iulia-Lumea Nouă (Alba County)

(Abstract)

This paper brings to the attention of those interested in the study of the early Vinča phenomenon in Transylvania some new discoveries made during the systematic research carried out at Alba Iulia-*Lumea Nouă* archaeological site. The author presents a *special* pit-house and also similar artifacts discovered in the *trench* SI/1995. The items presented here **(fig. 2-12)** are different artefacts: an anthropomorphic protoma, a zoomorphic altar, a special ceramic pot and also a special silex blade. According to their structure, morphology, decoration technique and ornamental motifs, they fall within the material categories typical of the early Vinča culture, as it has been defined as a result of the systematic research carried out in the last 30-40 years in Transylvania. More specific it is about different elements of anthropomorphic plastic art (representing the head of a human being or divinity) and zoomorphic plastic art (a quite big pot with zoomorphic elements) interpreted as an altar, together with a ceramic pot and a complete silex blade.

On this occasion the author reveals exact details on the stratigraphy and context of the artifacts. The author presents the findspots and the specific characteristics of the pieces. At the end, he insists on the analogies between zoomorphic plastic art from Lumea Nouă and those found in contemporary sites, located in vicinity areas (Mureş Basin) or in more distant areas (Banat, Valley of Morava, Tisa Basin, etc.). However, we specify that distinct elements of early stages of Vinča culture are to be sought in analogies with similar pieces from the Zsófia Torma collection, and other sites from Mureş Valley and Banat, etc.

This is a natural thing if we take into account the origin of Transylvanian aspect of this culture. The basic elements of Microasiatic spirituality grafted on the original, indigenous elements, could be discerned giving thus the appearance of Intracarpathian customization. In this way figurines acquired forms of expression and features distinctive from the south area, where they originate from. According to their features, the fragments could be placed within the Vinča phenomenon, which is clearly different from the Early Neolithic (Starčevo-Criş). Moreover, the characteristics mentioned above are also different from those of Early Neolithic materials. It is obvious that they belong to the beginning of this phenomenon in the area, namely to the so-called "early phase (phases) of the Vinča culture". The research carried out at a series of archaeological sites showed its presence in the southwestern part of the Transylvanian Depression. This culture appeared in Banat and spread to the Transylvanian Depression, most probably in the valley of the Mureş River, ever since its early phases (A2-A3-B1). Some further explanations are needed in order to provide a more accurate cultural-chronological framing, and clearly define the respective phase/stage within the complex Vinča phenomenon.

Explanation of figures

Fig. 1. Topographic survey of the archeological site in Alba Iulia showing the location of trench 1 in Sector B (●).
Fig. 2. West view of trench I/1995 with pit house 1 discovered in the central area.
Fig. 3. View of the southern profile of pit house B1/1995.
Fig. 4. Anthropomorphic ceramic representation (protoma). Front view. The artefact immediately after discovery; visible calcium carbonate concretions.
Fig. 5. Front (a) and rear (b) view of the anthropomorphic representation after removal of concretions.
Fig. 6. The ceramic vessel found in house pit B1/1995 after restoration. Bottom (a) and lateral view (b).
Fig. 7. The zoomorphic altar found in B1/1995. General view.
Fig. 8. The zoomorphic altar found in B1/1995. Lateral right-hand (a) and lateral left-hand (b-c) views.
Fig. 9. Zoomorphic altar. Detail of rear part and zoomorphic detail (tail?).
Fig. 10. Zoomorphic altar. Bottom view.
Fig. 11. Silex blade discovered in B1/1995.

Abrevieri bibliografice

Aldea, Ciută *et alii* 1996 - Ioan Al. Aldea, Marius Ciută şi studenţi Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia, *Alba Iulia-Lumea Nouă,* în *CCA. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 5-6.

Banffy 2006 - Eszter Banfy, *Eastern, Central and Western Hungary - Variations of Neolithisation models*, în *DP*, XXXIII, 2006, p. 125-142.

Berciu, Berciu 1949 - Dumitru Berciu, Ion Berciu, *Săpături şi cercetări arheologice în anii 1944-1947*, în *Apulum*, III, 1949, p. 1-43.

Ciută 1998 - Marius Ciută, *Ein Beil vom „Typus Gumelniţa" aus Alba Iulia/Karlsburg-Lumea Nouă*, în *FVL*, Sibiu, 41, 1-2, 1998, p. 1-8.

Ciută 2000 - Marius-Mihai Ciută, *Contribuţii la cunoaşterea celui mai timpuriu orizont neolitic timpuriu din România: cultura Precriş*, în *Apulum*, XXXVIII, 2000, p. 51-101.

Ciută 2004 - Marius-Mihai Ciută, *Contribuţii la repertoriul descoperirilor aparţinând fazelor timpurii ale culturii Vinča în Transilvania*, în *PA*, IV, 2004, p. 29-35.

Ciută 2005 - Marius-Mihai Ciută, *Contributions to the Archaeological Repertory of Discoveries Belonging to the Early Vinča Phases from South-Western Transylvania*, în Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu (ed.), *OmIA*, Alba Iulia, 2005, p. 229-235.

Ciută 2009a - Marius-Mihai Ciută, *References Regarding the Topography, Toponimy and the Sectors of the Archaeological Complex of Settlements from Limba-Oarda de Jos (Alba County)*, în *ATS*, VIII, 2009, p. 65-88.

Ciută 2009b	- Marius-Mihai Ciută, *Precizări cu privire la topografia, toponimia și sectoarele complexului de așezări preistorice de la Limba-Oarda de Jos (jud. Alba)*, în *Apulum*, XLVI, 2009, p. 337-362.
Ciută 2010	- Marius-Mihai Ciută, *Considerații preliminare asupra plasticii antropomorfe vinčiene descoperite în situl arheologic de la Limba-Oarda de Jos (jud. Alba*, în *Apulum*, XLVII, 2010, p. 219-231.
Ciută, Florescu 2010	- Marius-Mihai Ciută, Cristian Florescu, *Preliminary Considerations Regarding Vinča Anthropomorphic Figurines Discovered in Archaeological Site Limba-Oarda de Jos, Sectors: Bordane, Șesu Orzii and Vărăria (Alba County*), în *ATS*, IX, 2010, p. 85-114.
Ciută, Ciută 2011	- Marius-Mihai Ciută, Elena Beatrice Ciută, *Două piese de plastică minoră zoomorfă, vinčiene, descoperite la Limba-Bordane și Alba Iulia-Lumea Nouă (jud. Alba),* în *Terra Sebus*, 3, 2011, p. 9-23.
Eliade 1991	- Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I-III, Bucureşti, 1991.
Eliade 1994	- Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, Bucureşti, 1991.
Gligor 2010	- Mircea Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia-Lumea Nouă în lumina noilor cercetări,* Cluj-Napoca, 2009.
Gimbutas 1973	- Marija Gimbutas, *The Gods and the Godesses of the Old Europe, 7000-3500 B.C.*, London, 1973.
Lazarovici 1970	- Gheorghe Lazarovici, *Cultura Vinča A în Banat*, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 473-487.
Lazarovici 1977	- Gheorghe Lazarovici, *Gornea-Preistorie*, CB, V, Reşiţa, 1977.
Lazarovici 1979	- Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, BMN, IV, Cluj-Napoca, 1979.
Lazarovici *et alii* 2001	- Gheorghe Lazarovici, Zoia Maxim, Florin Drașovean, *Parța*, Timişoara, 2001.
Lazarovici *et alii* 2011	- Gheorghe Lazarovici, Cornelia Magda-Lazarovici, Marco Merlini, *Tărtăria and the Sacred Tablets*, Cluj-Napoca, 2011.
Luca 1990	- Sabin Adrian Luca, *Contribuții la istoria artei neolitice. Plastica așezării de la Liubcova-Ornița (jud. Caraș-Severin)*, în *Banatica*, 10, 1990, p. 6-44.
Luca 1999	- Sabin Adrian Luca, *Aspecte ale neoliticului și eneoliticului din sudul și sud-vestul Transilvaniei*, în *Apulum*, XXXVI, 1999, p. 5-33.
Luca 2001	- Sabin Adrian Luca, *Așezări neolitice pe valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă. Campaniile anilor 1992-1995,* Bucureşti, 2001.
Luca *et alii* 2000a	- Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean, Cristian Roman, *Die Frühphase der Vinča-Kultur in Siebenbürgen. Anhaltspunkte des cronologischen und ethnokulturellen Horizontes*, în *Apulum*, XXXVII/1, 2000, p. 1-49.
Luca *et alii* 2000b	- Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean, Aurel Dragotă, Cristian Roman, *Fazele timpurii ale culturii Vinča în Transilvania*, în *Angustia*, 5, 2000, p. 37-72.
Paul 1992	- Iuliu Paul, *Cultura Petrești*, Bucureşti, 1992.
Paul *et alii* 2003	- Iuliu Paul, Marius Ciută, Cristian Florescu, Paula Mazăre, Mihai Gligor, Gabriel Rustoiu, *Alba Iulia, punct Lumea Nouă,*

Ferma Romano-Catolică, în *CCA. Campania 2002*, Cluj-Napoca, 2003, p. 32.

RepAlba 1995 - Vasile Moga, Horia Ciugudean (ed.), *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995.

Roska 1941 - Márton Roska, *A Torma Zsófia Gyüjtemény - Die Sammlung Zsófia von Torma*, Koloszvár, 1941.

Suciu 2009 - Cosmin I. Suciu, *Cultura Vinča în Transilvania*, Alba Iulia, 2009.

Vasić 1936 - Miloje M. Vasić, *Preistoriska Vinča*, vol. IV, Beograd, 1936.

Vlassa 1967 - Nicolae Vlassa, *Unele probleme ale neoliticului din Transilvania*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 403-423.

Vlassa 1976 - Nicolae Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976.

Cuvinte-cheie: cultura Vinča, bordei, plastică antropomorfă, plastică zoomorfă, viaţă spirituală, simbioză/sincretism.

Keywords: Vinča culture, pit house, anthropomorphic plastic art, zoomorphic plastic art, spiritual life, symbiosis/syncretism.

Lista abrevierilor

Acta	- Acta (Siculica). Muzeul Naţional Secuiesc. Sfântu-Gheorghe.
ActaArch	- Acta Archaeologica. Copenhagen.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău. Zalău.
AÉ	- Archaeologiai Értesitö a Magyar régészeti, müvésyt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Barit" Cluj-Napoca).
AIGS	- Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai". Târgu Mureş.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Aluta	- Aluta (Studii şi comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol". Iaşi.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Muzeul Banatului. Timişoara.
AnEtn	- Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaţilor Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AOG	- Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Wien.
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia/Anuarul Muzeului Naţional al Unirii. Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArhSom	- Arhiva Someşană. Arhiva Someşană. Revistă istorico-culturală. Năsăud, 1924-1940.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reşiţa-Cluj-Napoca.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918". Alba Iulia.
AUO	- Analele Universităţii din Oradea. Istorie, Arheologie. Oradea.
BAHC	- Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis. Hunedoara.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.

BA	- Biblioteca de arheologie. Muzeul Naţional de Istorie a României. Bucureşti.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
Barlangkutatas	- Barlangkutatas. Hoehlenforschung. Budapest (1913-1943).
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
BCŞS	- Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenţeşti. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. Alba Iulia.
BHAUT	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timişoara.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara. Timişoara.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii. Alba Iulia.
BMMN	- Buletinul Muzeului Militar Naţional. Bucureşti.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMP	- Bibliotheca Musei Porolissensis. Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău. Zalău.
Bonner Jahrbücher	- Bonner Jahrbücher. Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Köln/Bonn.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
Boreas	- Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie. Münster.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
BS	- Bibliotheca Septemcastrensis. Sibiu.
BSNR	- Buletinul Societăţii Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. Bucureşti.
BSPF	- Bulletin de la Société Préhistorique Française. Paris.
BSŞC	- Buletinul Societăţii Ştiinţifice din Cluj. Cluj.
BUA	- Bibliotheca Universitatis Apulensis. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. Alba Iulia.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Naţional de Istorie a României. Bucureşti.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
CAI	- Caiete de Antropologie Istorică. Revistă Semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică. Universitatea „Babeş-Bolyai". Cluj-Napoca.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu". Bacău.
CB	- Caiete Banatica. Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. Bucureşti.
CCRPM	- Cercetări de conservare şi restaurare a patrimoniului muzeal. Bucureşti.
CI	- Cercetări Istorice. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iaşi.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA". Complexul Muzeal „ASTRA". Sibiu.

CNA	- Cronica Numismatică şi Arheologică. Foaie de informaţii a Societăţii Numismatice Române. Bucureşti (1920-1945).
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale şi studii. Muzeul Ţării Crişurilor. Oradea.
Cultura creştină	- Cultura creştină. Publicaţie apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică şi a Facultăţii de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumidava	- Cumidava. Muzeul Judeţean Braşov. Braşov.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Bucureşti, I, (1924) – XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'historie ancienne. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan". Bucureşti.
Delfo	- Il coltello di Delfo. Rivista di cultura materiale e archeologia industriale. Roma.
Der Anschnitt	- Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau. Bochum.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porţilor de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
EA	- Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology. Association for Environmental Archaeology.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie şi Istoria Artei. Cluj-Napoca.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapest.
FSI	- Forensic Science International.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
GCA	- The Geochimica et Cosmochimica Acta. Washington University.
Germania	- Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Deva (1880-1913).
IJO	- International Journal of Osteoarchaeology. United States.
Interacademica	- Interacademica. Les travaux de la VI-ème et VII-ème session annuelle Cernăuţi (1999) et Mangalia/Neptun (2000) (editori: Victor Cojocaru, A. G. Korvin-Piotrovskij, Adrian Poruciuc). Bucureşti, 2001.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JAA	- Journal of Anthropological Archaeology.
JAR	- Journal of Archaeological Research. New York.
JAS	- Journal of Archaeological Science, Academic Press. United States.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.

JQS - Journal of Quaternary Science.

JRGZM - Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.

JSKV - Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins. Hermannstadt (Sibiu) (1881-1922).

MA - Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului şi Clujului, Episcopiei Alba Iuliei şi Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat *Revista Teologică*, (1907-1947) şi este urmată de aceeaşi revistă.

Marmatia - Marmatia. Muzeul Judeţean Maramureş. Baia Mare.

Marisia - Marisia. Studii şi Materiale. Târgu Mureş.

Materiale - Materiale şi cercetări arheologice. Bucureşti.

Materijali - Poceci ranih zemljoradnickih kultura u Vojvodini i Srpskom Podunavlju, Materijali X, Srpsko arheološko društvo. Gradski muzej, Subotica. Beograd.

MB - Mitropolia Banatului. Timişoara.

MemAntiq - Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Judeţean Neamţ. Piatra Neamţ.

MI - Magazin istoric. Revistă de cultură istorică. Bucureşti.

MN - Muzeul Naţional. Muzeul Naţional de Istorie a României. Bucureşti.

Nemus - Nemus. Alba Iulia.

Nexus - Nexus. The Canadian Student Journal of Anthropology. Department of Anthropolgy McMaster University Hamilton, Ontario, Canada.

OJA - Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc., United Kingdom.

OmIA - Omagiu Profesorului Ioan Andriţoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii şi cercetări arheologice (ed. Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu). Alba Iulia, 2005.

OmPCI - Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi cu prilejul împlinirii a 70 de ani (ed. Emil Condurachi, Georges Cogniot, Pavel Reiman, Stanciu Stoian). Bucureşti, 1965.

OpuscArchaeol - Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.

PA - Patrimonium Apulense. Alba Iulia.

Partium - Analele Universităţii Creştine Partium. Oradea.

PAS - Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.

PAT - Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Institutul de Arheologie şi Istoria Artei. Cluj-Napoca.

Perspective - Perspective. Revista Misiunii Române Unite din Germania. München.

PB - Patrimonium Banaticum. Timişoara.

PBF - Präehistorische Bronzefunde. München.

Pontica - Pontica. Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa. Constanţa.

Potaissa - Potaissa. Studii şi comunicări. Turda.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeş).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QSR	- Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal.
RB	- Revista Bistriţei. Complexul Muzeal Bistriţa-Năsăud. Bistriţa.
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Bucureşti.
RM	- Revista muzeelor. Bucureşti.
RMM	- Revista muzeelor şi monumentelor istorice. Bucureşti.
RMM-MIA	- Revista muzeelor şi monumentelor. Monumente Istorice şi de Artă. Bucureşti.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
Saalburg Jahrbuch	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg-Museums. Berlin.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului Judeţului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SCIV(A)	- Studii şi cercetări de istoria veche. Bucureşti (din 1974, Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie).
SCIM	- Studii şi cercetări de istorie medie. Bucureşti.
Singidunum	- Singidunum. Muzej grada Beograda. Beograd.
SJ	- Saalburg-Jahrbuch. Publikationen des Saalburgmuseums. Saalburg.
SOA	- Südostdeutsches Archiv. München.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMMIM	- Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară. Muzeul Militar Central. Bucureşti, 1968.
SP	- Studii de Preistorie. Bucureşti.
StComCaransebeş	- Studii şi comunicări. Muzeul Judeţean de Etnografie şi Istorie Locală. Caransebeş.
StComSibiu	- Studii şi comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii şi comunicări. Muzeul Judeţean Satu Mare. Satu Mare.
Suceava	- Suceava. Anuarul Muzeului Judeţean. Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu. Sibiu.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).
Symposium Badener	- Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica". Sebeş.
The Bead Journal	- The Bead Journal (din anul 1978 *Ornament*). The Bead Museum, Glendale. Arizona.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timişoara. Timişoara (1971-1979).

TISER	- Travaux de l'Institut de Spéléologie « Emile Racovitza ». Bucureşti.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român. Braşov.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
VAH	- Varia Archaeologica Hungarica. Budapest.
VAMZ	- Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VHA	- Vegetation History and Archaeobotany. The Journal of Quaternary Plant Ecology, Palaeoclimate and Ancient Agriculture - Official Organ of the International Work Group for Palaeoethnobotany.
Vigilia	- Vigilia. Budapest.
VTT	- Veszprémi Történelmi Tár a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Judeţean. Arad.